

Nauczanie prawa rzymskiego w Akademii Wileńskiej

„Gdyby światło nie zapaliło się w Wilnie,
zgasłoby w Polsce całej”
(Stanisław Staszic)

Tradycja prawa rzymskiego w Wilnie jest starsza niż istnienie Uniwersytetu¹. W Wilnie działał jako prawnik Piotr Roizjusz (Pedro Ruiz de Moroz)². Tutaj napisał swe *Decisiones*, najważniejsze bodaj dzieło romanistyczne w dawnej Polsce³. Brak wszakże wiarygodnych źródeł, które pozwoliłyby uznać Roizjusza nie tylko za kodyfikatora, ale i twórcę litewskiej szkoły prawa⁴. Z dużym prawdopo-

¹ J. Kodrębski, *Prawo rzymskie w Polsce XIX wieku*, Łódź 1990, s. 32.

² P. Roizjusz urodził się w mieście Alcaniz w Aragonii, gdzie odbywał humaniora. Potem wyjechał do Leridy, gdzie uczył się, jak sam pisze: „sztuki dobrego i słusznego”, następnie udał się do Bolonii na naukę prawa. Sprowadzony przez Gamrata przybył z Bolonii do Polski, gdzie przez dziewięć lat wykładał prawo rzymskie na Akademii Krakowskiej. Potem, około roku 1551, przeniósł się na Litwę, gdzie został sędzią sądu asesorskiego dla miast na prawie magdeburskim. Był proboszczem kroskim, archiprezbiterem świętojańskim w Wilnie oraz kanonikiem żmudzkiem. W 1567 roku został kanonikiem wileńskim. Nigdy jednak nie uzyskał święceń kapłańskich. Chociaż do końca życia był tylko diakonem, otrzymywał uposażenie przysługujące wyłącznie kanonikom ze wszystkimi święceniami. Zmarł 23 III 1571 roku jako kustosz wileński; zob. T. Fijałkowski, *Piotr Roizjusz – polski romanista XVI wieku*, [w:] *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XV i XVI wieku*, Wrocław 1976, s. 9 i n.; M. Dyjakowska, *Prawo rzymskie w Akademii Zamojskiej w XVIII wieku*, Lublin 2000, s. 28.

³ *Decisiones de rebus in sacro auditorio Lituanico ex appellatione iudicatis*, pierwsze wydanie – Kraków 1563, drugie – Frankfurt n. Menem 1570, trzecie – Wenecja 1572. Dzieło świadczy o gruntownym romanistycznym wykształceniu autora oraz o znakomitej znajomości prawników średniowiecznych, zwłaszcza komentatorów (zob. J. Kodrębski, op. cit., s. 16). T. Fijałkowski uważa, że *Decisiones* nie odegrały większej roli w kształtowaniu świadomości prawnej oświeconego społeczeństwa; zob. *Piotr Roizjusz w opiniach współczesnych i potomnych*, Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Łódzkiego Towarzystwa Naukowego, r. 26.5, 1972, s. 6.

⁴ J. Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, s. 32.

dobieństwem można przyjąć, że Pedro Ruiz de Moroz brał udział w pracach nad II Statutem litewskim, choć nigdzie to nie zostało *expressis verbis* stwierdzone⁵. Wiadomo, że wpływ prawa rzymskiego na prawo Wielkiego Księstwa Litewskiego był niewątpliwy i potwierdzony przez wielu badaczy⁶.

Niezaprzecalnie najdonioślejszą rolę dla przyszłego Uniwersytetu Wileńskiego odegrała szkoła jezuicka oraz sami jezuici⁷. Do chwili przybycia jezuitów na Litwę ani Wilno, ani cały kraj nie miały wyższego zakładu naukowego⁸. Do tego czasu nie mogło się ono poszczycić bogatym zapleczem naukowym ani rozbudowaną siecią szkolnictwa. Istniały wprawdzie szkółki parafialne, ale wykłady były w nich ograniczone do nauki czytania, pisania oraz podstaw arytmetyki⁹.

⁵ I. Lappo, *Litowski statut 1588 goda*, t. 1, cz. 2, Kowno 1936, s. 81–89; T. Fijałkowski, *Piotr Rojusz – polski romanista XVI wieku*, op. cit., s. 11 i n.

⁶ O. Balzer, *Przygodne słowa*, Lwów 1927, s. 189–196; S. Estreicher, *Kultura prawnicza w Polsce XVI wieku*, [w:] *Kultura staropolska*, Kraków 1932, s. 73–74; R. Taubenschlag, *Wpływy rzymsko-bizantyjskie w drugim Statucie litewskim*, Lwów 1933; idem, *Gli influssi romano-bizantini sul secondo Statuto lituano*, SDHI, t. 1, 1937, s. 42–62; idem, *La storia delle recezione del diritto romano in Polonia fino alla fine del secolo XVI*, Bologna 1939, przedruk [w:] *Europa e il Diritto Romano. Studi in memoria di Paolo Koschaker*, t. 1, Milano 1953 (1954), s. 227–242; idem, *Eiflus der römischen Rechts in Polen*, [w:] *Ius Romanum Medii Aevi*, c. 5, 1962, nr 7–9; F. Bossowski, *Nowela justyniana 115 – Statut Litewski i R. IV. Art. 13 (14), Statut Litewski II i III R. VIII Art. 7 – T. X. Cz. I Art. 167*, [w:] *Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterechsetletniej rocznicy wydania pierwszego Statutu litewskiego*, red. S. Ehrenkreutz, Wilno 1935, s. 107–121; S. Ehrenkreutz, *Zagadnienia wpływu prawa rzymskiego na Statuty litewskie*, [w:] *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, t. I, Referaty, Lwów 1935, s. 188–196; I. Lappo, op. cit., s. 81–89; A. Vetulani, *Opory wobec prawa rzymskiego w dawnej Polsce*, „*Analecta Cracoviensia*”, t. 1, 1969, s. 383–384; J. Bardach, *Statuty litewskie w ich kręgu kulturowym*, [w:] *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań 1988, s. 9–71; idem, *Geneza romanizacji II Statutu litewskiego*, [w:] *Dawne prawo i myśl prawnicza (poświęcone pamięci Wojciecha Marii Bartla)*, Kraków 1995, s. 191–206; J. Bardach, *Statuty litewskie a prawo rzymskie*, Warszawa 1999; S. Godek, *Prawo rzymskie w dawnej Rzeczypospolitej. Przegląd stanu badań*, CPH 53, 2001, z. 2, 48 i n. wraz z cytowaną tam literaturą.

⁷ Za namową wójta wileńskiego Augustyna Rotundusa Mieleckiego, przy poparciu wojewody Radziwiłła, uznaniu króla Zygmunta Augusta i pomocy jednego z przywódców soboru trydenckiego w osobie biskupa warmińskiego Hozyusza, udało się sprowadzić do Wilna aktywnych obrońców i orędowników katolicyzmu. Pokładano w nich nadzieję na ostateczne rozprawienie się z innowiercami, wśród których za najgroźniejszych i najbardziej zagrażających Kościołowi uznawano kalwinów. Upatrywano w jezuitach skutecznego narzędzia zarówno do walki z przeciwnikami wiary katolickiej, jak i do nawracania na nią, dlatego tak bardzo zabiegano o ich pozyskanie (zob. J. Bieliński, *Uniwersytet Wileński (1579–1831)*, t. 2, Kraków 1900, s. 476). Jednakże jezuicy znaleźli się na Litwie przede wszystkim dzięki wysiłkom i staraniom biskupa wileńskiego Waleriana Protasewicza; zob. M. Baliński, *Dawna Akademia Wileńska*, Petersburg 1862, s. 24–25; L. Janowski, *Historiografia Uniwersytetu Wileńskiego*, cz. 1, Wilno 1921, s. 8.

⁸ J. Bieliński, op. cit., t. 1, s. 23–24.

⁹ J. Bieliński, op. cit., t. 1, s. 475. Szlachta ziemska korzystała z usług dydaktycznych bakałarzy, niestety mało kompetentnych i nie najlepiej do nauczania przygotowanych (zob. M. Baliński, op. cit., s. 26). Obok zakładów naukowych w postaci szkółek istniały także inwentarze głównych miast, jak również pomniki historyczne w postaci rękopisów. Warte odnotowania są też „szkoły przy kolegiach i kościołach katedralnych, w których przygotowywano młodzież do pracy w szkolnictwie i służby kapłańskiej”; zob. J. Jaroszewicz, *Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVI*, Wilno 1844, t. 2, s. 78–79.

Najstarszym i najważniejszym ośrodkiem naukowym była szkoła katedralna, założona prawdopodobnie jeszcze za panowania Kazimierza Jagiellończyka. Szkoła została zreformowana w 1522 roku przez Jana z Książąt Litewskich, ówczesnego biskupa wileńskiego¹⁰. Dzieła odnowy tej szkoły podjął się krakowski kanonik Jakub Staszewski¹¹. Od tej pory stała ona na nie najgorszym poziomie, dbała przy tym o dyscyplinę przyjmowanych doń za stosowną opłatą uczniów, zwanych *scholares arcenses*. Poza tym obdarzono ją specjalnym przywilejem, na mocy którego bez jej zezwolenia nikomu nie wolno było zakładać ani prowadzić innych szkół w mieście¹².

Inną szkołą o wyższym stopniu nauczania była szkoła kalwińska, założona w 1529 roku przez Abrahama Kulwę, oraz szkoła świętojańska działająca od roku 1563¹³. Jej twórcą był wybitny i niezwykle utalentowany prawnik hiszpański, kanonik wileński Piotr Roizjusz (Pedro Ruiz de Moroz)¹⁴. Jako arcybiskup kościoła św. Jana zreformował szkołę parafialną przy tym kościele, wprowadzając do niej nauczanie prawa rzymskiego, prawa Statutu litewskiego i języka greckiego¹⁵. Wspomniana szkoła prawa istniała przypuszczalnie do 1570 roku, tj. do urządzenia pierwszego gimnazjum pod kierunkiem jezuitów¹⁶. To właśnie z przekształcenia kolegium jezuickiego, założonego w 1570 roku przez biskupa wileńskiego Waleriana Protasewicza, powstała w Wilnie akademia¹⁷.

¹⁰ W 1603 roku rektorem tej szkoły był znakomity prawnik Stanisław Gałązka; zob. M. Baliński, op. cit., s. 26; J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475; J. Wisłocki, *Dzieje nauki prawa rzymskiego w Polsce*, Warszawa 1945, s. 52.

¹¹ M. Baliński, op. cit., s. 26.

¹² Ibidem, s. 26.

¹³ J. Wisłocki, op. cit., s. 52. Jakkolwiek szkoła katedralna, na mocy danego sobie przywileju, nie pozwalała otwierać nowych szkół, w przypadku szkoły wileńskiej zmuszona była zrobić wyjątek. Jednakże warunki, od których zależało udzielenie pozwolenia, były następujące: szkółka miała wychować sześciu chłopców zdatnych do chóru oraz szesnastu innych – łącznie dwudziestu dwóch uczniów. Ponieważ istnieją ślady, które wskazują, że w szkółce wykładano prawo, a Roizjusz – jak wiadomo – był słynnym prawnikiem, wybitnym znawcą zarówno prawa rzymskiego, jak również prawa krajowego ziemskiego i miejskiego, przypuszcza się, że nauczał w owej szkółce jako profesor prawa; zob. J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475.

¹⁴ T. Fijałkowski, *Z badań nad Rojzjuszem. Między prawem a literaturą*, Prace polonistyczne, t. 26, 1970, s. 86 i n.; idem, *Piotr Roizjusz – polski romanista XVI wieku*, [w:] *Z dziejów polskiej kultury umysłowej w XV i XVI wieku*, Wrocław 1976, s. 9 i n.

¹⁵ I. Lappo, op. cit., s. 86–88; J. Bardach, *O dawnej i niedawnej Litwie*, op. cit., s. 32; S. Godek, op. cit., s. 49.

¹⁶ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475.

¹⁷ S. Bednarski, *Dwieście lat Wileńskiej Akademii Jezuickiej 1570–1773. Próba syntezy*, [w:] *Pamiętnik VI powszechnego zjazdu historyków polskich w Wilnie 17–20 września 1935 r.*, cz. 1, Lwów 1935, s. 289. Uroczyste otwarcie kolegium nastąpiło 18 VIII 1570 roku, a jego pierwszym rektorem został Stanisław Warszawicki (zob. S. Bednarski, op. cit., s. 290). Kolegium było jednym z wielu założonych przez jezuitów na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. Bulle kolejnych papieży: Pawła III (1549), Juliusza III (1550 i 1552), Piusa IV (1561), Piusa V (1571) oraz Grzegorza XIII (1575) pozwalały jezuitom na swobodne zakładanie i prowadzenie szkół i kolegiów w całej Litwie (zob. J. Jaroszewicz, op. cit., s. 85). Kolegium to istniało blisko dziewięć lat. Stworzyło ono podwaliny pod przyszłą wszechnicę.

Prawa uniwersyteckie uzyskała szkoła jezuicka na mocy przywileju wydanego przez króla Stefana Batorego 7 lipca 1578 roku. Królewski akt nadania potwierdzony został bullą papieża Grzegorza XIII z 29 października roku 1579 oraz uchwałą sejmową przyjętą w 1585 roku¹⁸. W ten oto sposób powołana została do życia *Academia et Universitas Vilnensis* – najważniejszy ośrodek życia kulturalnego i naukowego Wilna, całej Litwy, a nawet państw ościennych, pomost ku innym krajom Europy, tak Wschodniej, jak i Północnej. Powstanie Akademii Wileńskiej przypada na XVI stulecie, określane przez historyków „złotym wiekiem” Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Była to pierwsza uczelnia wyższa na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego, przeżywającego okres cywilizacyjnego i gospodarczego rozkwitu oraz dążenia do ujednoczenia i racjonalizacji prawa¹⁹. Powstaniu jej przyświecała zarówno potrzeba walki z nękającymi wiarę katolicką różnowiercami, jak również pragnienie posiadania oddziałującego na życie intelektualne całego kraju uniwersytetu – kolebki kultury, nauki i oświaty. Być może dlatego ster zarządzania Akademią od początku powierzony został jezuitom. Świadczy o tym chociażby osoba pierwszego jej rektora, jezuitę Piotra Skargi, wybitnego kaznodziei i błyskotliwego obserwatora życia politycznego Rzeczypospolitej²⁰. Jezuita kierowali wszechnicą do momentu likwidacji zakonu.

Nowo założona Akademia Wileńska od początku swego istnienia miała charakter szkoły duchowej²¹. Królewski akt erekcyjny przewidywał istnienie następujących fakultetów: filozoficznego z katedrami metafizyki, logiki, etyki, matematyki, historii i geografii, kanonów oraz teologicznego, w ramach którego wykładane miały być między innymi: teologia moralna i dogmatyczna, Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, kazuistyka i historia Kościoła²². Nie ulega wątpliwości, że temu ostatniemu fakultetowi przypisywano priorytetowe

Dzięki hojności fundatorów możliwe stało się wzniesienie gmachów i budynków uniwersyteckich, a także stworzenie katedr i klas gimnazjalnych. Tak więc osiem lat funkcjonowania szkoły jezuickiej upłynęło na intensywnych przygotowaniach do otwarcia murów i bram uniwersyteckich. Przekształcenie kolegium w akademię, jak podkreśla S. Bednarski, uznawane było od zawsze za sprawę z góry przesądzoną, dokonującą się pewnymi etapami, tj. w miarę spełniania kolejnych wymagań natury organizacyjnej. W roku 1578 istniały już klasy gimnazjum z trzema klasami gramatyki, retoryką i humaniorą, katedra matematyki, studium teologiczne, prowadzono też wykłady z filozofii (zob. S. Bednarski, op. cit., s. 290). Nic już nie stało na przeszkodzie, by tak wyposażone kolegium przeobrazić w Uniwersytet Wileński – długo i niecierpliwie oczekiwaną wszechnicę, niemalże narodowy symbol i chlębę całego narodu litewskiego.

¹⁸ S. Bednarski, op. cit., s. 290; zob. także: L. Janowski, op. cit., s. 8; J. Wiślocki, op. cit., s. 52.

¹⁹ S. Godek, op. cit., s. 48. Przez wiele lat był także Uniwersytet jedyną wyższą uczelnią na Litwie; zob. A. Sidlauskas, *Zarys historiografii Uniwersytetu Wileńskiego*, [w:] *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579–1979*, ZN UJ 554 Prace Hist., z. 64, s. 11.

²⁰ Więcej o Skardze zob. N. Davis, *Boże igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1997, t. 1, s. 395–398, wraz z cytowaną tam literaturą.

²¹ J. Bieliński, op. cit., s. 475–476.

²² L. Janowski, op. cit., s. 8; zob. także J. Bieliński, op. cit., t. 3, s. 3.

znaczenie. Pominięto natomiast zupełnie sprawę utworzenia katedr prawa i medycyny, gdyż królewski akt erekcyjny ich nie przewidywał. J. Bieliński tłumaczy ten stan faktem, iż jezuita pragnęli kształcić młodzież w duchu katolickim, do czego, jak dodaje, „nauka prawa ani medycyny potrzebna nie była”²³. Uważa też, że niechęć jezuitów do prawa rzymskiego brała się prawdopodobnie z chęci połączenia się z Akademią w Krakowie, która zniosła wszystkie wykłady tego przedmiotu²⁴. Stanowisko Bielińskiego podziela J. Jaroszewicz: „Królewski akt nadania zezwalał na nadawanie wszelkich stopni naukowych, tj. bakałarzów, magistrów, licencjatów i doktorów nauk wyzwolonych, Filozofji i Teologii, z wyraźnym na żądanie Jezuitów Prawa cywilnego i Medycyny wyłączeniem. Obie te bowiem nauki [...] nie tylko za mniej ważne, jako nie mogące wiele pomóc do krzewienia wiary, ale nawet za niestosowne poczytano, ponieważ w myśl kanonów i konsyliów, przez duchownych wykładane być nie mogły”²⁵.

L. Piechnik z kolei, sięgając w swoich wywodach do listu generała zakonu Mutiusa Vitellschiego do prowincjała Augustyna Vivaldiego, obala przekonanie większości historyków o niechęci jezuitów do otwarcia wydziałów prawa i medycyny²⁶. Zwraca poza tym uwagę na różnice w treści aktów założycielskich *Almae Matris*, tj. dokumentu królewskiego i papieskiego²⁷. Wskazuje on, że przywilej króla Stefana Batorego wyraźnie odmawiał Akademii prawa nadawania jakichkolwiek stopni naukowych z prawa i medycyny. Zakazu takiego nie zawierała natomiast bulla papieska, która nie tylko zezwalała na nauczanie teologii, filozofii i sztuk wyzwolonych, ale również „tego, co stanowi przedmiot ogólnych studiów na uniwersytetach w Polsce i w innych królestwach wyznających wiarę chrześcijańską”²⁸. Być może o braku fakultetu prawnego i medycznego w nowo

²³ „W nowo wzniesionej dziewięć lat później Akademii Wileńskiej o wykładach prawa rzymskiego ani krajowego nie mogło być mowy, ponieważ w akcie nadawczym nauka prawa i medycyny były wyraźnie pominięte” (zob. J. Bieliński, op. cit., s. 475–476). Inne stanowisko przyjmuje w swych wywodach S. Bednarski: „Uniwersytety jezuickie zasadniczo posiadały tylko trzy wydziały, artium, filozofji i teologii, nie wykluczały atoli wydziałów prawa i medycyny, byleby tylko prowadzone były przez profesorów świeckich i miały swoje własne fundacje” (zob. S. Bednarski, op. cit., s. 291; patrz także: J. Wiślicki, op. cit., s. 52: „[...] in Collegia Vilmensis non in Iure Civili, sed in Artibus et Philosophia ae Theologia promotiones [...] faciendae”). A. Šidlauskas, powołując się na dzieło J. Załusowskiego *Ius Regni Poloniae*, podaje, że odmawiano Akademii Wileńskiej statusu uniwersytetu właśnie z powodu braku medycyny i prawa oraz braku dostatecznej liczby katedr. Przytacza też polemiczne w stosunku do Załusowskiego uwagi Jana Preuschhoffa (*Universitas Vilmensis Jagiellonico-Batoreana, laurearum academicarum florida... Vilnae 1707*), który stara się bronić prawa Akademii do statusu uniwersytetu; zob. A. Šidlauskas, op. cit., s. 13.

²⁴ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475–476.

²⁵ J. Jaroszewicz, op. cit., s. 91–92: „[...] Z liczby nauk w nowej Akademii wykładać się mających w pierwszym zaraz przywileju Stefana Batorego wyraźnie Prawo i Medycyna wyłączone zostały”.

²⁶ L. Piechnik, *Dzieje Akademii Wileńskiej*, t. 2: *Rozkwit Akademii Wileńskiej w latach 1600–1655*, Rzym 1982, s. 158–159.

²⁷ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 157.

²⁸ M. Baliński, op. cit., s. 428–429.

założonej wszechnicy zadecydowały względy organizacyjne. Sama Akademia nie była dostatecznie przygotowana do uruchomienia wykładów z prawa i medycyny. Jednakże podjęto starania w tym względzie.

Wieloletnie starania o utworzenie wydziału prawa zwieńczone zostały sukcesem w latach czterdziestych XVII wieku. Stało się to dzięki zaangażowaniu oraz pomocy finansowej ówczesnego podkanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego, Kazimierza Lwa Sapiehy, który przeznaczył na ten cel odpowiednie fundusze²⁹. Na mocy przywileju wydanego przez króla Władysława IV dnia 11 października 1644 roku otwarto wydział prawa z dwiema katedrami prawa kanonicznego i dwiema cywilnego³⁰: „Concedimus ut in praenominata Academia Vilnensi Societatis Jesu Ius Canonicum ae Civile et Medicina publice praelegi possint, et ut quiennque digni iudicati fuerint in eisdem omnibus facultatibus ... promoveri valeant ad gradus omnes in aliis Academiis et Universitatibus solitos conferri”³¹. Z literalnego brzmienia dokumentów erekcyjnych wynika, że postanowiono także o założeniu wydziału medycyny, jednakże wojny ze Szwecją wpłynęły negatywnie na zmiany organizacyjne na Akademii Wileńskiej i przesunęły je w czasie.

Powstanie wydziału prawa datuje się na rok 1644. Należy zwrócić uwagę na to, że historia fakultetu jest starsza. L. Piechnik powołuje się na odnalezione dokumenty rękopiśmienne, szczególnie kronikę kolegium w Krożach³². Wynika z nich, że pierwsze ślady dążeń założycielskich wydziału prawa odnaleźć można w 1618 roku. Ówczesny podkanclerzy litewski i starosta Żmudzi w jednej osobie, Hieronim Wołłowicz, postanowił poszerzyć Wszechnicę Wileńską o dwa wydziały: prawa i medycyny³³. Swoją myśl przedstawił rektorowi Akademii Wi-

²⁹ Fundator wręczył rektorowi Benedyktowi de Soxo 12 500 florenów. Procent z tej sumy miał być podzielony pomiędzy czterech profesorów. Sapieha zobowiązał się pisemnie do przekazania jeszcze 25 000 florenów. Procent miał zostać przekazany dwu profesorom świeckim, którzy oprócz pensji otrzymywali od fundatora po kilkaset florenów rocznie na opłacenie pensji. J. Łukaszewicz (*Historia szkół w Koronie i w Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*, t. 4, Poznań 1851, s. 24–26) obliczył, że profesor jezuita otrzymywał pensję w wysokości 6% rocznie, czyli 187,5 złp, a jurysta 937 złp. W 1655 r. fundator przeznaczył majątek Poczajowice w powiecie orszańskim dla zabezpieczenia materialnego wydziału prawa. W oparciu o dochody z tego majątku można było utrzymać czterech profesorów oraz wybudować dom dla świeckich wykładowców i nowe pomieszczenia wydziału prawa; zob. L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 176–177.

³⁰ Mówiąc o prawie cywilnym, cały czas mamy na myśli prawo rzymskie, albowiem prawa krajowego w ogóle wówczas nie wykładano.

³¹ J. Wisłocki, op. cit., s. 52; patrz także: S. Bednarski, op. cit., s. 291; L. Janowski, op. cit., s. 9, tłum. za J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 476: „Tym naszym pismem zezwalamy, aby na wspomnianej uprzednio Akademii Wileńskiej Towarzystwa Jezusowego mogły się publicznie odbywać wykłady z zakresu prawa kanonicznego, cywilnego i medycyny i żeby ci, którzy na jakikolwiek z tych wydziałów uznani zostaną za godnych, mogli być dopuszczeni za zgodą rządzącego aktualnie rektora Kolegium i Akademii tego Towarzystwa do wszystkich stopni, jakie zwykły nadawać inne akademie i uniwersytety...”

³² Jak pisze Piechnik, dokumenty te udało się odzyskać historykowi litewskiemu P. Rabikaukasowi (*Teisė ir medicina Vilniaus Akademijoje, Aidai 3*, 1975); zob. L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 157.

³³ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 158.

leńskiej oraz generałowi zakonu, Mutiusowi Vitelleschiemu. Generał zakonu wykazywał dużą ostrożność i dystans w realizacji tego planu, chociaż inni jezuici prowincji litewskiej bardzo przychylnie odnieśli się do pomysłu podkanclerza. Przełożony zakonu nie kwestionował potrzeby poszerzenia Akademii o nowe wydziały, ale miał uwagi natury organizacyjnej w stosunku do tego projektu³⁴.

Wołowicz, w swych zamiarach organizacyjnych, wzorował się na uniwersytecie jezuickim w Parmie, w ramach którego otwarto nowe wydziały i którego rektorem w latach 1617–1618 był prowincjał Augustyn Vivaldi. Generał natomiast stał na stanowisku całkowitej rozdzielności katedr prawa i medycyny od Akademii, co popierał przykładem uczelni w Pont-à-Mousson. Jego zdaniem skumulowanie wszystkich wydziałów na jednym uniwersytecie grozić mogło naruszeniem szkolnej dyscypliny i porządku³⁵. Zabiegi organizacyjne poszły jeszcze dalej, albowiem Hiszpan Michał Ortiz opracował na prośbę Eustachego Wołowicza, ówczesnego prowincjała, warunki fundacji nowego fakultetu prawnego. Dokument ten, po wprowadzeniu poprawek, został zatwierdzony przez generała zakonu, Mutiusa Vitelleschiego. W 1622 roku Jan Gruzewski, rektor jezuickiej wszechnicy, otrzymał od generała zakonu plan fundacji, organizacji i plan studiów uczelni w Pont-à-Mousson, aby móc wzorować na nich nowe jednostki organizacyjne Akademii³⁶.

Rozbieżności natury organizacyjnej, a przede wszystkim miejsce przyszłych wydziałów w strukturze Akademii Wileńskiej, leżały u podstaw odłożenia zabiegów reorganizacyjnych wewnątrz wszechnicy.

W roku 1641 powrócono do prób poszerzenia *Almae Matris* w Wilnie o wydział prawa, gdyż dalszy rozwój i rozbudowa *Academia Vilnensis* były ważną kwestią i zyskiwały przychylność współczesnych³⁷. Z inicjatywą otwarcia wydziału prawa z dwiema katedrami prawa kanonicznego i dwiema katedrami prawa cywilnego (rzymskiego) wystąpił ówczesny prowincjał Wielkiego Księstwa Litewskiego, Jan Jamiołkowski, wspomagany w swych przedsięwzięciach przede wszystkim przez Jana Gruzewskiego, rektora jezuickiej wszechnicy³⁸. Władze Akademii po pierwsze – zwróciły się do króla o uzyskanie nowego przywileju, który nadał im Władysław IV w październiku 1641 roku. Po drugie – inicjatorzy powstania wydziału zabiegali o odpowiednie finansowe zabezpieczenie nowych katedr. Fundacją katedr zajął się wspomniany już marszałek nadworny Kazimierz Lew Sapieha.

³⁴ I. Petrauskienė, *Del medicinos ir teises katedru isteigimo Vilniaus Akademijoje XVII a. prazioje*, Letuvos Istorijos Metrastis, 1974, s. 104.

³⁵ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 158.

³⁶ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 159 i n.

³⁷ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 476; S. Bednarski, op. cit., s. 291; L. Janowski, op. cit., s. 9; J. Wisłocki, op. cit., s. 52; L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 162.

³⁸ V. Bogusis, *Medicina Vilniaus Universitete XVI–XVII amziuje*, Mokslas ir Gyvenimas 10, 1979, s. 26 i n.; L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 162–163.

Spełnione zostały zatem niemal wszystkie warunki niezbędne do rozpoczęcia działalności nowej katedry. Ostatnią kwestią, jaka pozostała do rozstrzygnięcia, było to, kto na owym wydziale będzie nauczał. Lista profesorów prawa rzymskiego (cywilnego) w Akademii Wileńskiej daje się z trudnością odtworzyć i wymaga jeszcze dalszych szczegółowych ustaleń³⁹. Wiadomo, że dzięki zabiegom Sapiehy udało się sprowadzić do Wilna dwóch jezuickich profesorów z Uniwersytetu w Ingolsztadzie w osobach: Szymona Dilgera do nauczania prawa cywilnego, tj. rzymskiego, oraz Jana Jerzego Schauera (Szawra) dla potrzeb wykładów z prawa kanonicznego⁴⁰. Obaj byli z pochodzenia Niemcami⁴¹. O tym, że było to doniosłe wydarzenie dla społeczności akademickiej, może świadczyć ich uroczyste powitanie⁴². Szymon Dilger został mianowany dziekanem nowego wydziału⁴³. Przypuszczalnie obsadzono tylko jedną katedrę prawa cywilnego (rzymskiego)⁴⁴. Obok Szawra wykłady z *iuris canonici* prowadził Aaron Aleksander Olizarowski – prawnik z Neuberga, który pojawił się w stolicy Wielkiego Księstwa Litewskiego w 1644 roku, jeszcze przed otwarciem katedry⁴⁵. Niewykluczone, a raczej wielce prawdopodobne jest to, że także on nauczał prawa cywilnego, czyli rzymskiego⁴⁶.

Aaron Aleksander Olizarowski urodził się na Podlasiu w r. 1610. Po ukończeniu nauk humanistycznych w Nieświerzcu wstąpił w 1629 roku do zakonu jezuitów. Po dwuletnim nowicjacie w Wilnie w 1632 powtarzał retorykę w seminarium pedagogicznym w Płocku. W 1636 roku, pod koniec kursu filozofii w Pułtusk, opuścił zakon. Kontynuował studium filozofii i teologii w Poznaniu, Würzburgu i Grazu w latach 1636–1640, wieńcząc je stopniem magistra

³⁹ Najobszerniejsze źródło stanowią tutaj dokumenty archiwalne, które nie są kompletne. Ponadto profesorowie posiadali kilka tytułów doktora i trudno ustalić, czym rzeczywiście jako wykładowcy zajmowali.

⁴⁰ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 169; patrz także: J. Jaroszewicz, op. cit., t. 3, s. 94 i n.; J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 476; J. Wiślocki, op. cit., s. 52; zob. J. Kodrębski, op. cit., s. 32.

⁴¹ *Historia nauki polskiej*, t. 2, *Barok – Oświecenie*, red. B. Suchodolski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1970, s. 67.

⁴² *Archivum Romanum Societatis Iesu* (dalej cytowane ARSI) dział *Lithuanica* 39 f. 98^v. Odbyło się ono u bram miasta, po czym została odprawiona msza św., a następnie urządzono przyjęcie. Wzięli w nim udział zaproszeni przez rektora prałaci, szlachta i przedstawiciele magistratu. Po przyjęciu udano się do bazyliki św. Jana, gdzie promowano nowych profesorów na magistrów prawa (*utriusque iuris*) i doktorów filozofii. Jeden z profesorów wygłosił mowę pochwalną o fundatorze, a goście i uczniowie Akademii wystąpili z gratulacjami; por. L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 169.

⁴³ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 171; J. Wiślocki, op. cit., s. 52.

⁴⁴ *Historia nauki polskiej*, op. cit., t. 2, s. 214.

⁴⁵ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 169–171.

⁴⁶ S. Kot, *Aaron Aleksander Olizarowski, profesor prawa Akademii Wileńskiej*, [w:] *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Wilno 1929, s. 6. Podpis pod listem do fundatora wydziału prawa podkanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego, Kazimierza Lwa Sapiehy, złożony przez Aarona Aleksandra Olizarowskiego: „*Iurium Doctor et eorundem in Sapiehanis scholis Professor*” pozwala przypuszczać, że Olizarowski od samego początku mógł podjąć wykłady z prawa cywilnego; zob. L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 172.

filozofii. W latach 1640–1644 studiował medycynę i prawo. W 1644 otrzymał doktorat obojga praw. Z Padwy, gdzie studiował medycynę, został wezwany do objęcia katedry prawa w Akademii Wileńskiej. Po inwazji moskiewskiej na Litwę w 1655 roku udał się do Królewca, gdzie w 1558 został promowany na doktora medycyny i zmarł w tym bądź następnym roku⁴⁷.

Przypuszczalnie z katedrą prawa cywilnego mógł być związany również Jan Świdorski⁴⁸. Być może był on kandydatem na profesora w Akademii Wileńskiej. Jan Świdorski to postać ciekawa, lecz nie mamy zbyt wielu informacji na jego temat. Był wychowankiem Akademii Wileńskiej, ale nie członkiem społeczności jezuickiej. Tutaj ukończył studia filozoficzne i teologiczne u Jana Grużewskiego i Jakuba Ortiza. Po otrzymaniu stopnia magistra filozofii wyjechał do Ingolstadt, a następnie do Würzburgu, gdzie otrzymał doktorat obojga praw. Do Wilna wrócił w 1620 roku⁴⁹. Dalsze losy Świdorskiego nie są znane, ale jest wielce prawdopodobne, że to późniejszy profesor prawa.

Zachowane ślady świadczą o solidnej pracy naukowej wszystkich profesorów. Aaron Aleksander Olizarowski wydał w roku 1647 rozprawę *Assertiones ex Iurisprudentia* za aprobatą rektora Akademii, Benedykta de Soxo, i dziekana wydziału prawa, Szymona Dilgera. Następnie w Gdańsku w 1651 roku wydał dzieło swego życia: *De politica hominum societate* – systematyczny wykład wiedzy o społeczeństwie i państwie⁵⁰. Także słuchacze pisali dysertacje pod kierunkiem wspomnianych wyżej profesorów. Warto w tym miejscu wspomnieć również o osobie Andrzeja Marquarta, który w 1647 roku doktoryzował się rozprawą: *Dissertatio juridica e jure canonico, civili et Regio Poloniae MD Lithuaniae nec non saxonico et municipali Magdeburgensi dicisa*, poświęconą prawu spadkowemu, a napisaną pod patronatem Jana Schauera⁵¹. W 1650 roku wydano w drukarni uniwersyteckiej kolejną rozprawę, tym razem dotyczącą prawa cywilnego. Dysertacja Jana Markwarta *De damno injuriae* została napisana pod patronatem Szymona Dilgera⁵². Na uwagę zasługuje również rozprawa Benedykta de Soxo, rektora Akademii, przeznaczona dla młodzieży studiującej prawo *Claves juris Accademicis Vilnensibus... porrectae*, wydanej w roku 1648⁵³. Autor przedstawia w niej w czterech rozdziałach

⁴⁷ S. Kot, op. cit., s. 25–45; H. Barycz, *Kilka strzępów źródłowych do dziejów literatury polskiej XVI i XII wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Konrada Górskiego*, Toruń 1967, s. 159–162.

⁴⁸ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 177.

⁴⁹ Świadczą o tym dokumenty archiwalne, a szczególnie skrypty, które po sobie pozostawił; zob. Biblioteka Jagiellońska, rękopisy 1973, 2143, 2144, 2145, 2418.

⁵⁰ E. Jarra, *Aleksander Olizarowski, jako filozof prawa*, [w:] *Księga pamiątkowa celem uczczenia 350 rocznicy założenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Warszawa 1931, s. 33–72.

⁵¹ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 172; patrz także: J. Kodreński, op. cit., s. 32.

⁵² S. Kot, op. cit., s. 5; L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 172.

⁵³ J. Brown, *Biblioteka pisarzy asystencji Polskiej Towarzystwa Jezusowego*, przeł. Wł. Klejnowski, Poznań 1862, s. 388; I. Petrauskienė, *Del medicinos ir teises katedru isteigimo Vilniaus Akademijoje XVII a. prazioje*, op. cit., s. 95–96.

definicje, rodzaje prawa, źródła prawa rzymskiego, kanonicznego i miejscowego. Analizuje postawy prawa naturalnego i pozytywnego: kanonicznego, cywilnego – rzymskiego i prawa Rzeczypospolitej. Benedykt de Soxo na pewno nie wykładał prawa rzymskiego, jednakże jako rektor miał ściśle związki z wydziałem prawa⁵⁴.

Prawo rzymskie wykładano na Akademii Wileńskiej bez przerwy do 1655 roku. Rok ten stanowi pewną cezurę w dziejach *Almae Matris*. Najazd szwedzki zniweczył plany dalszego rozwoju wszechnicy. Obrócił w ruinę świetnie zapowiadający się uniwersytet, w płomieniach stanął wydział prawa, którego cały majątek stał się przedmiotem grabieży wojsk kozackich i rosyjskich⁵⁵.

W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że okres stagnacji w funkcjonowaniu katedry prawa po klęskach XVII-wiecznych wojen trwał do roku 1760. W okresie panowania Jana Kazimierza prawa cywilnego w Akademii Wileńskiej nie wykładano, natomiast prawo kanoniczne wcielono do wydziału teologicznego⁵⁶. Stanowisko to podzielają S. Bednarski i J. Bieliński⁵⁷. Nie zgadza się z wymienionymi poglądami L. Piechnik, który powołując się na pozyskane przez siebie dokumenty, stara się udowodnić, że pierwsze z wykłady prawa cywilnego miały miejsce już w roku 1667. Podkreśla, że przedmiot ten wykładano też z całą pewnością w latach siedemdziesiątych⁵⁸. Od roku 1661 trwały starania o wznowienie wykładów z prawa cywilnego. Inicjatorzy powstania wydziału zabiegali o odpowiednie finansowe zabezpieczenie nowych katedr, co stało się dopiero w roku 1665. Wtedy to majątki ziemskie, które stanowiły ich podstawę materialną, zostały zwrócone. Fundacją katedr zajął się Kazimierz Lew Sapieha, który zatroszczył się również o wystrój sali wykładowej. W roku 1667 wznowiono wykłady z prawa cywilnego. Fragmentaryczność przekazów źródłowych nie daje nam odpowiedzi, kto prowadził zajęcia⁵⁹. 20 marca 1673 r. prowincjał Władysław Rudziński w czasie wizytacji Akademii przekazał rektorowi treść listu generała zakonu, Jana Pawła Oliwy, z 12 listopada 1672 roku, w którym czytamy: „Permitto ut in Academia Vilnensi promoveantur discipuli externi ad lauream doctoratus

⁵⁴ Być może nauczał prawa kanonicznego; zob. M. Baliński, op. cit., s. 147; J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475; S. Zaleski, *Jezuici w Polsce*, t. 2, Lwów–Kraków 1900–1905, s. 640; A. Petrani, *Nauka prawa kanonicznego w Polsce w XVIII i XIX wieku*, Lublin 1961, s. 204.

⁵⁵ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 177; S. Bednarski, op. cit., s. 292; L. Janowski, op. cit., s. 8.

⁵⁶ J. Łukaszewicz, op. cit., t. 4, s. 26: „Wydział atoli prawny nie długo się utrzymywał. Po wojnach szwedzkich za Jana Kazimierza nie masz już śladu prawa cywilnego w akademii wileńskiej; prawo zaś kanoniczne wcielono do wydziału teologicznego. Na schyłku atoli panowania Augusta III. Jezuici lękając się wyrzutu od narodu, w którym nauki i oświecenie znacznie dźwigać się już z upadku zaczęły, że posiadając fundusze na katedry prawa cywilnego, też na swój użytek obracają, wznowili katedrę prawa cywilnego, wezwawszy na profesora tego prawa Antoniego Ostoję Zagórskiego, sekretarza królewskiego”.

⁵⁷ S. Bednarski, op. cit., s. 294; J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 476.

⁵⁸ L. Piechnik, op. cit., t. 3: *Próby odnowy Akademii Wileńskiej po klęskach Potopu i okres kryzysu 1655–1730*, Rzym 1987, s. 59–60.

⁵⁹ *Historia Collegii Vilnensis 1667*, [w:] ARSI, dział *Lithuanica* 41 f. 382.

in iure civili et canonico”⁶⁰. Należy podnieść, że też z prawa cywilnego, co rok, do 1760⁶¹. W związku z powyższym należy domniemywać z dużym prawdopodobieństwem, że prowadzono również wykłady z tego przedmiotu, natomiast brak konkretnych nazwisk może świadczyć o tym, że profesorowie posiadali kilka tytułów doktora i trudno ustalić, czym rzeczywiście jako wykładowcy się zajmowali. Ponadto mogli to być ludzie świeccy, niezwiązani z jezuitami, którzy nie wpisali się niczym wielkim w historię Wilna czy chociażby samej Akademii.

Pierwsze próby działalności katedry były widoczne w 1674 roku, dzięki materialnemu wsparciu ks. K. Wojsznarowicza⁶². W latach osiemdziesiątych katedrę prawa cywilnego (rzymskiego) objął Udalrik Franciszek Peier (znany też jako Peyer lub Pejer). Mamy niewiele wiadomości na jego temat. Peier był doktorem obojga praw i dwadzieścia lat wykładał w Akademii prawo cywilne (*in qua pluribus annis ius civile professus est*)⁶³. Być może nauczał również prawa kanonicznego⁶⁴, chociaż wiele wskazuje na to, że ograniczał się wyłącznie do wykładania prawa cywilnego⁶⁵. Cieszył się powszechnym uznaniem i szacunkiem⁶⁶. Wykłady przestał, z nieznanych zresztą przyczyn, prowadzić w latach dziewięćdziesiątych, w związku z czym zostały one zawieszone. Wizytatorzy czy prowincjał polecali bowiem rektorowi szukać odpowiedniego profesora, co wskazuje, że Peier nie mógł już wykładać⁶⁷. Dnia 18 maja 1684 roku Udalrik Franciszek Peier został wybrany na pisarza konsystorskiego⁶⁸. Był to zaszczytny urząd w Wilnie. Zatem Peier, doktor obojga praw, musiał już wtedy cieszyć się powszechnym uznaniem i szacunkiem oraz zasługami w diecezji. Ponadto uzyskał sławę jako wykładowca Akademii Wileńskiej⁶⁹. Pełnił również urząd burmistrza (*magistratum gesit*)⁷⁰.

⁶⁰ Tłum. za L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 60: „Pozwalam, aby w Akademii Wileńskiej byli dopuszczeni do doktoratu na wydziale prawa cywilnego i kościelnego także eksterni”. Prowincjał dodał: „Intellegendum de iis, qui se experimentis probaverint dignos” („Dotyczy to tych, którzy na egzaminach dowiodą, że są tego godni”).

⁶¹ I. Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos Spaustuve 1575–1773*, Vilnius 1976, s. 215 i n.

⁶² S. Bednarski, op. cit., s. 292.

⁶³ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 60.

⁶⁴ M. Baliński, op. cit., s. 175.

⁶⁵ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁶⁶ J. Bieliński, op. cit., t. 3, s. 286. O Peierze zob. także: K. Čepiene, I. Petrauskienė, *Vilniaus Akademijos Spaustuvs Leidiniai 1576–1805*, Vilnius, s. 114.

⁶⁷ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁶⁸ J. Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, cz. III, *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno 1916, s. 251. W streszczeniu akt kapituły wileńskiej z dnia 18 maja 1684 roku zapisano: „[...] Na pisarza konsystorskiego, *sede vacante*, obrany Franciszek Peyer, dr. ob. pr. Profesor prawa cywilnego w akademji, wielce zasłużony w diecezji [...]”.

⁶⁹ J. Bieliński, op. cit., t. 3, s. 286.

⁷⁰ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

W roku 1699 katedrę prawa cywilnego (rzymskiego) objął Stanisław Paszkiewicz⁷¹. Kształcił się w Akademii, gdzie uzyskał magistra filozofii oraz doktora obojga praw⁷². 26 marca 1699 przedstawił tezy rozprawy doktorskiej: *Assertiones canonico – legales de judiciis et processis in causis civilibus et criminalibus*⁷³. Promotorem był rektor Akademii Wileńskiej, Krzysztof Łosiewski, doktor teologii i prawa kanonicznego⁷⁴. Zastanawia, dlaczego Stanisław Paszkiewicz, który wykladał prawo cywilne (rzymskie), tematu rozprawy doktorskiej nie zaczerpnął właśnie z tego prawa. Co skłoniło go do obrony tez z prawa kanonicznego? Przypuszczalnie żaden temat z prawa rzymskiego nie zdobył uznania grona profesorskiego i Paszkiewicz nie był w stanie znaleźć promotora⁷⁵. Stanisław Paszkiewicz wykladał prawo cywilne aż do śmierci w roku 1712. Zapiisał w testamencie 73 książki bibliotece akademickiej, w związku z czym Akademia uczciła go mową pochwalną, wygłoszoną przez przedstawiciela świeckich słuchaczy teologii, i kazaniem pogrzebowym⁷⁶. Paszkiewicz był znanym prawnikiem w Wilnie, nawet jeszcze przed uzyskaniem doktora obojga praw⁷⁷. Utrzymywał przyjazne kontakty z zakonem jezuitów⁷⁸. Piastował urząd sekretarza królewskiego i notariusza apostolskiego⁷⁹.

W latach 1712–1721, po śmierci Stanisława Paszkiewicza, nie zaprzestano wykładów z prawa cywilnego, chociaż w czasach wyjątkowo trudnych, w okresie wojny, epidemii, głodu i pożarów, katedra tego przedmiotu pozostawała nieobsadzona. Pomimo przerw w wykładach katedra prawa cywilnego istniała. Jedynie rektor dostawał od prowincjała upomnienie i polecenie szukania odpowiedniego profesora⁸⁰. Przerwa w wykładach prawdopodobnie trwała do roku 1721, kiedy to wakującą katedrę objął Jerzy Suszycki, który był przykładnym wykładowcą, zatroskanym o należyte przekazanie wiadomości studentom⁸¹. Nie wiadomo, jak długo Suszycki prowadził zajęcia, ale stopień doktora

⁷¹ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 654, t. 3, s. 280; K. Čepienė, I. Petrauskienė; op. cit., s. 113–114; L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁷² L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁷³ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 654.

⁷⁴ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁷⁵ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475.

⁷⁶ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁷⁷ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 475.

⁷⁸ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁷⁹ J. Bieliński, op. cit., t. 2, s. 654, t. 3, s. 280; K. Čepienė, I. Petrauskienė, op. cit., s. 113–114; L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 61.

⁸⁰ M. Dyjakowska, op. cit., s. 112 i n. wraz z cytowaną literaturą.

⁸¹ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 62.

obojsza praw uzyskał w 1723 roku⁸². Są to wszystkie nader skąpe informacje na temat jego osoby.

W roku 1731 wydział wzbogacił się o nowego wykładowcę, którym był przypuszczalnie Jan Piotr Scheiffers, przybyły do Wilna z zagranicy. Nie wiadomo jednak, z jakiego miasta czy chociażby kraju pochodził. Doktorat obojsza praw otrzymał Scheiffers właśnie na uniwersytecie w Wilnie w roku 1731, i to wszystko, co o nim wiemy⁸³.

W roku 1733 prowadzenia wykładów z prawa cywilnego podjął się Tomasz Szymak. W tym też roku otrzymał doktorat obojsza praw⁸⁴. Bp Michał Zienkiewicz w sprawozdaniu do stolicy apostolskiej w roku 1733 pisał: „Regens, sacerdoces saecularis, theologus absolutus, iuris utriusque doctor et in Academia Vilmensi iuris civilis actualis professor”⁸⁵. Brak jednak informacji na temat, jak długo nauczał⁸⁶.

Wiadomo natomiast, że w 1752 roku miejsce Tomasza Szymaka zajął R. D. Tyszko (Tyszka) – „professor iuris utriusque et doctor et professor in Academia”, który wykładał prawo cywilne do roku 1756⁸⁷. W latach 1756–1758 wykładów zaniechano i dopiero w roku 1758 na katedrę wstąpił J. W. Syprowicz, o którym też nic nie wiemy, poza tym, że zajmował się prowadzeniem wykładów do 1761 roku⁸⁸.

W roku 1759 prawo cywilne w Wilnie wykładał sekretarz królewski, Antoni Ostoja Zagórski⁸⁹. Bieliński podaje, że na pierwszym roku wykłady swe prowadził w języku łacińskim, wzorując się na innych uczelniach europejskich, na drugim zaś już po polsku⁹⁰. Doktorat z prawa cywilnego i kanonicznego uzyskał 16 września 1760 roku⁹¹. W wygłoszonej w 1761 roku mowie na temat: *Mowa o zacności, o potrzebie i pożytku jurysprudencji* podkreślał znaczenie prawa rzymskiego dla „całego prawie narodu ludzkiego z jak najstarodawniejszej wszystkich wieków i czasów mądrości zebrany jest prawem dla wykorzystania grubiań-

⁸² *Laureae Academiae seu Liber continens Ritum Promovendi et Catalogum Promotorum ad Gradum Doctoratus, Licentiatum, Magisterii et Baccalaureatus in Alma Academia Vilmensi Soc. Jesu comparatus et ordinatus Anno 1723* (dalej cyt. *Laureae*), Biblioteka Wileńska rkps F2 DC1, f. 103.

⁸³ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 62.

⁸⁴ *Laureae* f. 111.

⁸⁵ *Relationes status Dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, t. 1, ed. P. Rabikauskas, Romae 1971, s. 127.

⁸⁶ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 62–63. O Szymaku zob. także: K. Čepiene, I. Petrauskienė, op. cit., s. 223, 278, 484.

⁸⁷ Przypuszczalnie R. D. Tyszko (Tyszka) to Dec. Daniel Tyszka, *artium et philosophiae doctor*, który otrzymał doktora obojsza praw w 1749 roku; zob. R. Plechaitis, *Stopnie naukowe w dawnym Uniwersytecie Wileńskim*, [w:] *Studia z dziejów Uniwersytetu Wileńskiego 1579–1979*, Kraków 1979, s. 48.

⁸⁸ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 62–63.

⁸⁹ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 63; M. Dyjakowska, op. cit., s. 113 i n. wraz z cytowaną literaturą.

⁹⁰ J. Bieliński, op. cit., t. 3, s. 360.

⁹¹ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 63.

stwa oraz dla zjednoczenia w jedno jednym niby węzłem wszystkie wszystkich narodów zdania, myśli i serca⁹². Zagórski niedługo zajmował katedrę: w atmosferze intryg, które sam zainicjował, został zwolniony, a jego miejsce zajęli w 1761 roku dwaj profesorowie: Kozaryn, o którym niewiele wiadomo, oraz adwokat konsystorza wileńskiego, Andrzej Wieczorkowski⁹³. Kozaryn pracował tylko rok, a na jego miejsce wstąpił ceremoniarz katedralny i wiceregens (a od 1764 roku) regens Seminarium Diecezjalnego, Augustyn Dąbrowski (Dombrowski)⁹⁴. Z prawa cywilnego i kanonicznego doktoryzował się on w 1763 roku, rok później uzyskał też stopień doktora teologii⁹⁵. Uznawany był za eksperta w swojej dziedzinie, solidnego i rzetelnego, niezwykle wysoko ocenianego, jeśli chodzi o poziom prowadzonych wykładów⁹⁶. Teoretycznie zajmował Dąbrowski katedrę do 1764 roku, wówczas to bowiem pojawił się ostatni przed wielką reformą Akademii wykładowca prawa cywilnego, Paweł Meier (Majer)⁹⁷. Teoretycznie, ponieważ od tego czasu, zmieniając się wzajemnie, wspólnie prowadzili zajęcia z zakresu prawa cywilnego⁹⁸. Meier utrzymał się na stanowisku wykładowcy do roku 1771.

Od chwili ustąpienia Meiera zaniechano wykładów z prawa cywilnego na całe dziesięć lat. Wiele się w tym czasie w szkolnictwie zmieniło: dokonano katasę zakonu jezuitów, powołano do życia Komisję Edukacji Narodowej. Oznaczało to zapowiedź gruntownej reformy i wielkich przeobrażeń, także w systemie nauczania w *Almae Matris*. Z nową siłą powróciła na arenę życia naukowego i kulturalnego Akademia Wileńska w 1781, ale już jako Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego. Jej rektorem został Marcin Poczobut. Od 1803 do 1832 roku istniała jako Cesarski Uniwersytet Wileński⁹⁹. Zdaniem L. Janowskiego nie ma żadnej istotnej różnicy pomiędzy Szkołą Główną a późniejszym Cesarskim Uniwersytetem Wileńskim¹⁰⁰. Uniwersytet kontynuował prace Szkoły, a nadanie nowej nazwy nie stanowiło żadnego przewrotu. Świadczyć może o tym chociażby liczba profesorów. S. Bednarski podtrzymuje zdanie

⁹² Cyt. za J. Sondel, *Ze studiów nad prawem rzymskim w Polsce w okresie Oświecenia*, Warszawa–Kraków 1988, s. 56. Przedmowa, którą zwykł inaugurować swoje wykłady (*O znacności, potrzebie i pożytku jurisprudenccji*), opublikowana została przez jego uczniów: Jerzego i Ignacego Zubowskich 21 VII. 1761 roku; zob. J. Bieliński, op. cit., t. 3, s. 360; por. J. Łukaszewicz, op. cit., t. 4, s. 27.

⁹³ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 64–66.

⁹⁴ J. Bieliński, op. cit., t. 3, s. 156; L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 66.

⁹⁵ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 66.

⁹⁶ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 66–67. O Dąbrowskim zob także: K. Ćepiene, I. Petrauskienė, op. cit., s. 217, 391, 496.

⁹⁷ *Historia nauki polskiej*, op. cit., t. 2, s. 68; L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 67.

⁹⁸ L. Piechnik, op. cit., t. 3, s. 67; zob. także: K. Ćepiene, I. Petrauskienė, op. cit., s. 217, 325–326.

⁹⁹ L. Piechnik, K. Puchowski, *Słowo wstępne*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci 400-lecia założenia i 75-lecia wskrzeszenia Uniwersytetu Wileńskiego*, Kraków 1996, s. 7.

¹⁰⁰ L. Janowski, op. cit., s. 8.

L. Janowskiego, a nawet idzie dalej, twierdząc że Szkoła Główna była dalszym ciągiem akademii jezuickiej, pracowała na fundamencie założonym przez jezuitów¹⁰¹.

Uwieńczeniem wykształcenia prawniczego było uzyskanie doktoratu. Wzorem innych uniwersytetów Akademia Wileńska nadawała w tym zakresie połączony stopień doktora „obojga praw”: cywilnego i kanonicznego. Jednakże *Academia Vilnensis* stanowiła wyjątek od tej reguły wśród uczelni polskich, gdyż przyznawała obok doktoratów obojga praw – również doktoraty z zakresu jedynie prawa kanonicznego¹⁰². O doktoraty ubiegali się przede wszystkim przyszli profesorowie prawa. Otrzymywali je także wysocy dostojnicy kościoła, którzy wykonywali funkcje publiczne. W Akademii Wileńskiej, podobnie jak na innych uniwersytetach, prawo nadawania stopni naukowych i promowania własnych doktorów było najistotniejszym przywilejem godności uniwersyteckiej. Dawał on wyróżnionej nim uczelni prerogatywy, zrównujące ją ze szkołami wyższymi świata chrześcijańskiego¹⁰³. Posiadaniem tego prawa szczyliła się *Academia Vilnensis* od roku 1641, czyli dopiero kilkadziesiąt lat po założeniu *Almae Matris* w Wilnie. Co prawda mocą bulli papieża Grzegorza XIII z 29 października roku 1579 przyznano Akademii prawo promocji doktorów filozofii, teologii, prawa i medycyny¹⁰⁴, jednakże korzystanie z przyznanych uprawnień wymagało potwierdzenia przez króla¹⁰⁵. Dopiero król Władysław IV w październiku 1641 roku wydał stosowny przywilej przyznający uczelni prawo promowania doktorów prawa i medycyny, gdyż na mocy przywileju wydanego przez króla Stefana Batorego z dnia 7 lipca 1578 roku uczelnia takich uprawnień nie posiadała¹⁰⁶. Ogółem w latach 1583–1781 na Akademii Wileńskiej nadano 36 stopni doktora lub licencjata prawa kanonicznego i cywilnego, a 113 – samego prawa kanonicznego¹⁰⁷. Nadanie połączonego stopnia doktora obojga praw: cywilnego i kanonicznego poprzedzała skomplikowana procedura promocyjna. Uroczystości z tym związane miały podobny przebieg jak na innych uniwersytetach¹⁰⁸, jednakże w Aka-

¹⁰¹ S. Bednarski, op. cit., s. 294.

¹⁰² R. Plechaitis, op. cit., s. 33; L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 81; M. Dyjakowska, op. cit., s. 193 i n. wraz z cytowaną literaturą.

¹⁰³ H. Gmiterek, *Promocje doktorskie w Akademii Zamojskiej*, [w:] *W kręgu akademickiego Zamościa*, red. H. Gmiterek, Zamość 1996, s. 225.

¹⁰⁴ H. Gmiterek, op. cit., s. 226; L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 157.

¹⁰⁵ H. Gmiterek, op. cit., s. 226; M. Dyjakowska, op. cit., s. 188 wraz z cytowaną literaturą.

¹⁰⁶ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 157.

¹⁰⁷ R. Plechaitis, op. cit., s. 34; por. I. Jaroszewicz, op. cit., s. 224–226; J. Kodrębski, op. cit., s. 32. Od powstania Akademii do 1773 roku nadano, zdaniem L. Piechnika, 46 stopni doktora lub licencjata prawa kanonicznego i cywilnego, a 97 – samego prawa kanonicznego; zob. L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 185.

¹⁰⁸ L. Piechnik, op. cit., t. 2, s. 182 i n. Szczegółowo procedurę promocyjną w odniesieniu do Akademii Zamojskiej omawia M. Dyjakowska, op. cit., s. 194 i n. wraz z cytowaną literaturą.

demii Wileńskiej najczęściej stosowano skromne promocje, zwane – *privatum*¹⁰⁹, być może z uwagi na wyznaniowy charakter uczelni.

Treść wykładów z prawa rzymskiego odtworzyć można na podstawie pracy profesora prawa, wybitnego dydaktyka, Jakuba Staszewskiego. Napisał on dla początkujących słuchaczy prawa wprowadzenie do nauki prawa kanonicznego i cywilnego (rzymskiego) i wydał je pod tytułem: *Aliiuid iuris brevem notitiam iuris canonici continens, madum simul allegandi ex utroque iure, breviaturas legendi iuris canonici regulasque eiusdem iuris ordine atphabetico exhibens. In gratiam studiosorum iuris quodam Soc. Jesu theologo luci datum cum facultate superiarum* (Imprimatur. Carolus episcopus m.p. Vilnae, typis academicis Socieratis Iesu. AD. 1728)¹¹⁰.

Aliiquid iuris jest ważnym źródłem do poznania programu wykładów z prawa cywilnego rzymskiego i kanonicznego. Staszewski bowiem uczył nie tylko cytowania i odczytywania skrótów, przy powoływaniu się na dzieła wyjaśniał również specyficzne wyrażenia i podstawowe pojęcia prawnicze. W dalszym ciągu swojego wprowadzenia do nauki prawa omówił prawo cywilne rzymskie. Zaznaczył, że z pięciu jego części (*Institutiones, Digestum, Codex, Authenticum, Libri Feudorum*) w Akademii zasadniczo studiowano pierwszą: *Institutiones seu Instituta Iustiniani*, podał jednak zwięźle treść pozostałych części i ich stosunek do *Institutiones*. Należy podkreślić, że dziełko Staszewskiego, który przez 14 lat wykładał w Akademii prawo, było znakomitym – zwięzłym i bardzo jasnym – wprowadzeniem do nauk prawnych.

Wykładowca prawa cywilnego uwzględniał również normy prawa zwyczajowego i stanowionego, obowiązującego w Polsce, a więc prawo ziemskie, którym rządziła się szlachta; prawo miejskie, wywodzące się z prawa niemieckiego; prawa i statuty dzielnic i księstw lennych.

Podstawą wykładów prawa rzymskiego były *Institucje* Justyniana¹¹¹. Fakt, że dzieło to stanowiło większość pozycji w bibliotece Akademii, wskazuje na to, że była ona podstawową lekturą słuchaczy wydziału prawa. Niewątpliwie o wiele bogatsza treściowo była biblioteka specjalistyczna profesora tego przedmiotu, znajdująca się w jego mieszkaniu. W bibliotece znaleźć było można: *Digestum Vetus Justiniani; Digestum Novum Justiniani; Pawła Castrensis, Jus civile* – 6 egzemplarzy; *Codex Theodosianus*, a z komentatorów *Institucji* Justyniana wymienia się często *Consilia* słynnego prawnika Baldi de Baldis (1319–1400), ze słowników *Encyklopedia juris universi* (Coloniae 1638), której autorem jej był wybitny prawnik protestancki, Ulrich Hunnius (1583–1636). Znajdujemy ponadto we wspomnianej bibliotece rozmaite rozprawy z zakresu prawa cywilnego, między innymi Hugona Grotiusa *De jure belli et pacis* (Parisiis 1625) oraz komentarz do *Institucji*

¹⁰⁹ R. Plechaitis, op. cit., s. 10; M. Dyjakowska, op. cit., s. 203 i n.

¹¹⁰ K. Estreicher, *Polski słownik bibliograficzny*, Kraków, t. 12, s. 117.

¹¹¹ L. Piechnik, op. cit., t. 4, s. 193.

Justyniana, wydany w Brukseli w roku 1663 pt. *De Jure Personarum...*, Teodora Tyszkiewicz-Skuminowicza (1663).

Problemem odrębnym i bardzo trudnym do zbadania jest wpływ nauczania uniwersyteckiego, a w szczególności nauczania prawa rzymskiego, na kulturę prawną ziem litewskich, z których rekrutowała się przytłaczająca większość studentów i absolwentów Akademii Wileńskiej. Nie wydaje się, aby ten wpływ był istotny. Prawu rzymskiemu zarzucano nadmierną zawziętość, nieidącą w parze z praktyczną przydatnością. Złe funkcjonowanie sądów z trybunałami na czele związane było z brakiem istotnego wykształcenia prawniczego wśród prawników praktyków. Brak zapotrzebowania społecznego na ludzi wykształconych w prawie był przyczyną upadku nauki i znaczenia prawa w pierwszej połowie XVIII wieku.

Wszechnica wileńska stała się jednakże uczelnią wielonarodowościową, magnesem przyciągającym zarówno światłe umysły i sławne nazwiska profesorskie z całego niemal kontynentu, jak i rzesze pragnących studiować w jej murach młodych Litwinów, Polaków, Białorusinów, Rosjan, Ukraińców oraz Łotyszy. Cieszyła się uznaniem i szacunkiem w całej Europie, dorównywała najlepszym uniwersytetom europejskim. Od momentu założenia przechodziła bardzo zmienne koleje losu. Czasy świetności i rozkwitu przeplatały się z chwilami kryzysów i dziejowych burz. Dzieliła dole i niedole Rzeczypospolitej, przeżywała niezliczone wzloty i upadki, wielokrotnie kończyła i wznawiała swą działalność.

Obecność prawa rzymskiego na Akademii Wileńskiej i w jej kręgu skłania do uznania tej dyscypliny za istotny element życia naukowego tego środowiska. Chociaż oprócz Roizjusza nie wykładał w Wilnie żaden znany romanista, prawo rzymskie odgrywało istotną rolę w kształceniu prawników.

WYKŁADOWCY PRAWA RZYMSKIEGO W WILNIE

PRZED ZAŁOŻENIEM UNIWERSYTETU

(...) –1570 PEDRO RUIZ DE MOROZ (ROIZJUSZ)

Akademia Wileńska (1644–1781)

1644– (...)	JAN JERZY SZAWR, SZYMON DILGER
lata 60. i 70.	wykłady prowadzono, jednak brak konkretnych nazwisk
lata 80.	UDALRIK FRANCISZEK PEIER
1699–1712	STANISŁAW PASZKIEWICZ
1712–1721	katedra nie była obsadzona
1721– (...)	JERZY SUSZYCKI
1731–1733	JAN PIOTR SCHEIFFERS
1733– (...)	TOMASZ SZYMAK

1752–1756	R. D. TYSZKO
1756–1758	katedra nie była obsadzona
1758–1761	J. W. SYRPOWICZ
1759–1761	ANTOM OSTOJA ZAGÓRSKI
1761–1762	KOZARYN
1761–1764	ANDRZEJ WIECZORKOWSKI
1762– (...)	AUGUSTYN DĄBROWSKI
1764–1771	PAWEŁ MAJER